

תשרי תשע"ה
ספטמבר 2014

לכבוד :

מנהלי חטיבות הביניים,
מדריכים ומורים לעברית

שלום רב,

הנדון: היערכות לקראת הוראת עברית (הבנה, הבעה ולשון) בכיתות ז'-ח בשנה"ל תשע"ה

התכנית הלאומית ללמידה משמעותית נועדה לקדם למידה מעמיקה, לעודד למידה פעילה וחוויתית, חשיבה, חקר ולמידת עמיתים ולהכשיר את התלמידים להתמודדות עם אתגרי המאה ה-21. בשנים האחרונות התחוללו תמורות טכנולוגיות, תרבותיות וחברתיות מאתגרות, המחייבות היערכות מחדשת של מסגרות ההוראה, פיתוח של חשיבה מסדר גבוה, הקניה של מיומנויות המאה ה-21, ובתוכן טיפוח האוריינות הדיגיטלית. התמורות הללו משפיעות גם על הוראתן של השפות השונות, וכמובן על הוראת העברית. אי לכך נולד הצורך לערוך שינויים בתכנים, בדגשים, בארגון החומר ובעיקר בדרכי ההוראה וההערכה¹.

בשנת תשע"ד פורסמה תכנית הלימה בלשון עברית, שהגדירה מחדש את היקף החומר הנלמד בהלימה לשעות הלימוד בתחום. בהתאם לארגון הלימוד החדש נעשתה בשנה"ל תשע"ה הבחנה בין הפרקים הכוללים את תשתיות הידע ואת המיומנויות הבסיסיות של המקצוע (כ-70% מתכנית הלימודים) לבין פרקי העמקה (כ-30% מתכנית הלימודים), אשר מהווים הרחבה לפרקי הבסיס ואשר יאפשרו למורה שימוש בדרכי הערכה חלופיות. הן פרקי התשתית והן פרקי העמקה מהווים את תכנית הלימודים לשנת הלימודים.

דרכי ההוראה המגוונות (הן לפרקי התשתית והן לפרקי העמקה) יכללו תיק עבודות ובו תלקיט של משימות הערכה קצרות טווח (מטלות כתיבה המיועדות לעיסוק בשיעור אחד עד שניים), משימות הערכה ארוכות טווח (מטלות כתיבה המיועדות לעיסוק במספר שיעורים רב), דיון בעל פה בעזרת מחוון, למידת עמיתים ועוד.

הציון בתעודה יהיה מבוסס על אירועי הערכה מגוונים שייתנו ביטוי לתפקודי הלומד השונים.

תכנית הלימודים בנויה באופן ספיראלי וחשוב להקפיד על כך בהוראה, על כן במעבר מכיתה ו לכיתה ז יש לקחת בחשבון את הנלמד בכיתות ו ולהעלות בהדרגה את היקפי הטקסטים ואת מורכבותם. בכיתות ז-ח הבנת הנקרא, אוצר המילים והמשמעים, ההבעה בכתב וההבעה בעל פה

¹ ראו חוזר מנכ"ל עד/7(ד) אדר ב' התשע"ד - מרס 2014

הם תחומי הלימוד המרכזיים. כיוון שבשלב זה מונחים היסודות להמשך הטמעתה של המערכת הדקדוקית, יש להמעיט במונחים מטה-לשוניים וללמד רק את המרכזיים שביניהם בהקשר פונקציונלי ובמידת האפשר בהקשר של הטקסט.

יישומו של מסמך זה יבחן במשך שנה"ל תשע"ה. לקראת שנה"ל תשע"ו יפורסם מסמך מעודכן לאור הלקחים והתובנות שיופקו במהלך השנה ולאור התבוננות מחודשת בנושאי הלימוד ובמטרותיהם.

המדריכות הארציות והמחוזיות יעמדו לרשות הצוותים המקצועיים בכל שאלה ובקשה להבהרה. תוכלו גם לשלוח שאלות לאתר מפמ"ר ולקבוצת הפייסבוק "מורים לעברית משוחחים".

הדגשים בהוראה

יש להדגיש את הקשר בין הצורה למשמעות, להימנע מהוראה טכנית ולעודד את התלמידים לשאול שאלות ולהציע הסברים והנמקות לסוגיות הנדונות.

חשוב לשלב **טקסטים מגוונים** מתחומי דעת שונים וממדיות שונות, כמו גם לשלב סרטוני וידאו ויוטיוב, תוך הבלטה של **היבטים ערכיים**, שבאמצעותם אפשר להגיע לדיון מעמיק בקריאה, בכתיבה ובשיח הדבור. נוסף על כך, חשוב לעודד למידת עמיתים, בעיקר בתהליכי כתיבה, שבהם כל עמית בקבוצה קורא, מגיב, חוקר ומסיק מסקנות.

מומלץ לשלב **מחשב** בהוראה כחלק מחוויית הלמידה הן בתהליך הכתיבה (כגון שכתוב והערכה, חיפוש מקורות מידע) והן בקריאה של טקסטים דיגיטליים.

בברכה,

תומר בוזמן
מפמ"ר הוראת לשון עברית

פריסת נושאי הלימוד בעברית בכיתות ז-ח

פרקי התשתית

הבנת הנקרא

- טקסטים בהיקפים שונים (היקף מרבי של טקסט עשוי לכלול כ-700 מילים).
 - הטקסטים יהיו מסוגים שונים רציפים ולא רציפים (כגון תמונות, טבלה, גרף, הערות שוליים).
 - טקסט מידע (כגון ערך אנציקלופדי, מאמר מכתב-עת)
 - טקסט טיעון/שכנוע
 - טקסט שימושי (כגון דף הוראות, עלון מידע)
- הטקסטים יילקחו מספרי לימוד, מספרי יען, מעיתונים, מכתבי-עת בהקשרים אישיים, ציבוריים, תעסוקתיים ולימודיים ממקורות מודפסים ומקוונים. נושאי הטקסטים יהיו מתחומי השפה ומתחומי עניין אחרים.

הניתוח יכלול את ממדי ההבנה²: איתור מידע ואחזור (נגישות ואחזור, access and retrieve), פרשנות והיסק (מיזוג ופרשנות, integrate and interpret), הערכה וביקורת (תגובה והערכה, reflect and evaluate). פירוט ממדי ההבנה בנספח בעמוד 6.

ההבעה בכתב

כללי

הוראת תחום ההבעה בכתב היא ספירלית. נושאים רבים חוזרים על עצמם ברמות שונות של העמקה ושל קושי בהתאם לשכבת הגיל. על כן חשוב שהמטלות תהיינה מדורגות ומותאמות לשכבת הגיל. כמו כן חשוב לעמוד על ניתוח המטלה ועל התאמת הכתיבה לדרישות המטלה.

סוגי כתיבה על פי מטרות הכתיבה

- כתיבה לצורך שכנוע
- כתיבה לצורך דיווח/ מסירת מידע
- כתיבה למטרות הפעלה

סוגי כתיבה

- כתיבת טיעון (הבעת דעה/עמדה אישית והנמקתה); כתיבת תגובה בהיקף של כ-300 מילים. חשוב להקפיד על איכות ההנמקה.
- סיכום טקסט אחד או יותר
- כתיבה של דיווח
- ארגון מידע באמצעות היצגים חזותיים

² בהתאמה למינוח של מבחני פיז"ה 2015

- המללה של היצגים חזותיים
- כתיבת השוואה : יודגשו 2-3 תבחינים להשוואה.
- כתיבה ברצפים לוגיים, כגון זמן, סיבה ותוצאה, בעיה ופתרונה, תופעה, גורמיה והשפעותיה ועוד.
- *יש להקפיד על כתיבה בזיקה לטקסט נתון אחד או יותר.
- *כתיבה איכותית נעשית למטרה אותנטית ורלוונטית ולנמען אמתי.

לתשומת לבכם,

- חשוב להקצות זמן קבוע לקריאה ולכתיבה לפחות שעה – שתיים שבועיות.
- יש לקיים בכל שנת לימודים לפחות שני מהלכי כתיבה **ארוכי טווח**.

אוצר המילים והמשמעים

- הבנת משמעותן של מילים בתוך הקשר
- יחסי נרדפות, ניגודיות והיכללות

לשון ומטה-לשון

- **מבנה המילה** : תחיליות וסופיות, שורש ותבנית
- **חלקי הדיבור** : שם עצם (כולל שם פעולה), שם תואר, פועל, שם פועל, כינוי גוף, מילות יחס, מילות קישור
- **פועל** : פעיל, סביל, זמני הפועל, שימוש בגופים
- **הצירוף השמני** : סמיכות, שם עצם ושם תואר (יידוע וריבוי)
- **קשרים לוגיים**
- **סימני פיסוק** : נקודה, סימן שאלה, סימן קריאה, נקודתיים, מירכאות
- **שם המספר** : מספר מונה (לצורך מניה, לציון תאריכים ולציון סתמיות) ומספר סודר
- **דרכי מסירה** : דיבור ישיר ודיבור עקיף
- התלמיד אמור להכיר את המונחים הדקדוקיים, אך אין צורך לדרוש את הגדרתם.
- חשוב לטפל ברכיבים הלשוניים בתוך הקשר של טקסט.
- חשוב להורות את נושא הקשרים הלוגיים ברמת המשפט, הפסקה והטקסט השלם לצורכי הבנה והפקה של טקסטים. במידת האפשר יש להימנע מלימוד בעל פה של טבלאות ביטויי קישור.

פרקי העמקה

הבעה בעל פה

- קריאה בקול של טקסט מנוקד ובלתי מנוקד
- דיווח על אירוע ועל מאמר
- דיון בקבוצה
- חשוב לשלב את מיומנויות ההבעה בעל פה בהקשרים טבעיים ככל האפשר.
- **יש להשתמש באוגדן המשימות של ההבעה בעל פה לצורכי הערכה.**

המילון

- התאמת ההגדרה והמשמעות המילונית להקשר
- דרכי החיפוש במילון (שם עצם, שם תואר וצירופים)
- מבנה ההגדרה : הבחנה בין הפירוש לדוגמה, למובאה
- פרטים דקדוקיים : מין דקדוקי, חלקי דיבור (שם, פועל, תואר), נטייה ושורש

הדגשים בהוראה

חשוב לשלב **טקסטים מגוונים** ומתחומי דעת שונים, תוך הבלטה של **היבטים ערכיים**, שבאמצעותם אפשר להגיע לדיון מעמיק בקריאה, בכתיבה ובשיח הדבור.

חשוב לעודד **למידת עמיתים**, בעיקר בתהליכי כתיבה. כל עמית בקבוצה קורא, מגיב, חוקר ומסיק מסקנות.

מומלץ **לשלב מחשב** בהוראה ובלמידה בתהליך הכתיבה (בשכתוב והערכה, בחיפוש מקורות מידע), בקריאה של טקסטים דיגיטליים ובהפעלת יישומים שונים להתנסות בהבעה בעל פה.

נספח לנושאי הלימוד בהוראת עברית בבתי הספר העל-יסודיים

הבנת הנקרא – הדגשים בהוראה ובהערכה
א. איתור מידע מפורש ואחזור (נגישות ואחזור, access and retrieve) • איתור פרטים מפורשים (גלויים) בטקסט המרכזי ובטקסטים הנלווים • זיהוי קשרים לוגיים גלויים (כגון זמן, סיבה ותוצאה, הכללה ופירוט, והסתייגות) • זיהוי של רכיבי מבנה מפורשים בטקסט • ארגון אחר של פרטי המידע בטקסט (כגון סידור מידע ברצף או שיבוץ מידע בטבלה)
ב. פרשנות והיסק (מיזוג ופרשנות, integrate and interpret) • הבנת הנושא העיקרי • הבנת הרעיון המרכזי בטקסט • הבנת רעיונות שונים בטקסט (לרבות רעיונות המנוסחים בשלילה או המנוגדים לציפיות) • הבנת מטרת הטקסט • הבנת עמדתו של כותב הטקסט • הבנה של עמדות שונות המוצגות בטקסט • הבנת קשרים לוגיים שאינם גלויים בין משפטים ובין פסקות בטקסט • הבנת משמעות של מילים ושל צירופים מתוך ההקשר • הבנה של אִזכורים שונים המופיעים בטקסט • מיון פרטי מידע ויצירת קטגוריות (הכללה) • השוואה בין רעיונות, בין מאפיינים או בין פרטי מידע אחרים • מיזוג של פרטי מידע מן הטקסט • מיזוג של פרטי מידע מן הטקסט המרכזי עם פרטי מידע מן הטקסטים הנלווים • הסקת מסקנות מן הטקסט כולו ומחלקים ממנו • הבנת תפקידם של רכיבי מבנה שאינם גלויים בטקסט • הבנת תפקידיהם של אמצעים לשוניים-רטוריים • הבנת תפקידיהם של הסימנים הגרפיים הנלווים לטקסט (כגון כוכבית, הדגשות ואיורים)
ג. הערכה וביקורת (תגובה והערכה, reflect and evaluate) • הערכת תוכן הטקסט ומבנהו וביקורת עליהם, בליווי הנמקה • הערכת לשון הטקסט וביקורת עליה (כגון התאמת הלשון לסוגה ולמטרות הכותב) • הערכת עמדות שונות המוצגות בטקסט וביקורת עליהן • השוואה או קישור בין המידע והרעיונות שבטקסט ובין ידע חיצוני, ניסיון אישי או עמדות של הקורא • יישום המידע שבטקסט והמסקנות העולות ממנו בהקשרים אחרים • העלאת השערות בנוגע לטקסט על סמך ידע כללי

הבעה בכתב – הדגשים בהוראה ובהערכת כתיבה ובקידומה

תכנון, בקרה ושכתוב

- א. עדויות במחברות של תלמידים לתהליכי כתיבה הכוללים, בין היתר, תכנון, בקרה ושכתוב (תהליכי טיוט)
- ב. משוב מקדם כתיבה
- ג. משוב עמיתים

התאמה לסוגה

- א. מאפייני הסוגה: כתיבה בהתאם למאפייני הסוגה
- ב. מודעות לנמען: שילוב המידע הדרוש לנמען לשם הבנת הטקסט

תוכן ומבנה

- א. מיצוי התוכן: הצגת מורכבות רעיונית, הצגת נקודות ראות שונות בפירוט או בתמציתיות
- ב. הימנעות ממידע עודף
- ג. יצירת טקסט עצמאי (בלתי מהוקשר)³
- ד. התאמת המבנה הרטורי לסוגה, כנדרש במטלה
- ה. יצירת לכידות רעיונית
- ו. שימוש באמצעי קישור גלויים ומגוונים

לשון

- א. אוצר מילים: עושר לשוני ודיוק במשמעות
- ב. תחביר: מבנה משפט תקין, התאם דקדוקי (מין, מספר, זמן, גוף ויידוע), שימוש תקין במילות יחס ובמילות קישור
- ג. פיסוק: שימוש הולם בסימני הפיסוק
- ד. כתיב נכון
- ה. משלב לשון

*היקף הכתיבה: כתיבה בהתאם לדרישות המטלה

³ טקסט המכיל את המידע הדרוש לנמען כדי להבין במה דברים אמורים.